

ШЫН

№ 19
(18294)

2013 чылдың
ФЕВРАЛЬ 14,
четверг

Садар өртээ 5 рубль

mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

http://shyn.ru

БУРУНГААР ХӨГЖҮЛДЕ ДЭЭШ

Дагаа хүнүнүң бүдүү-
е Тываның Чазааның
лдаар залыңга эконо-
аның боттуг секторунуң
аш социал адырның
ажылдакчыларыңга,
мнин болгаш культу-
н төлээлеринге, күш-
лдың хоочуннарыңга,
ралдыг албаннарың
ш ведомстволарның
дакчыларыңга күрү-
аңналдарың байырлыг
алга тывыскаң.

ваның Баштыңы Шолбан
юлдун даалгазын езугаар
лдарны Тыва Республика-
азааның Даргазының бирги
чызы Михаил Козлов ты-
Мөңгүн-Тайга районнуң
«Бүрэн» КУБ-туң директо-
ку-Саар Ооржакты «Күш-
Алдар» деп хүндүлел
биле шаңнаарының болгаш
ажылыңга көскү черни
алганы болгаш Россияның
казын сайзырадырыңга
салгышкынны киригени
Чайгылыш чок чедишкын-
болгаш бедик мергежили
херечилелди тыпсырының
да Бүгү-россияның «На-
эң тергин кезээ» социал-
иктиг төлөвилелиниң чин-
ректору Игорь Цуманның
ын ол номчаан. «Мөген-
КУБ-туң коллективиниң
чузунга «РФ-тиң социал
алгалыг бүдүрүлгези»
«РФ-тиң экономиказының
и» деп национал сертифи-
и тывыскаң.

к шаңналды хүлээп ап
шкү-Саар Ооржак мынча

«Мөген-Бүрэн» КУБ-туң директору Шкү-Саар
Аракчаевна Ооржак.

дүрүлгениң чедишкынне-
актың талазындан, хамык-
нунда Шолбан Валерьевич
лдун деткимчези чок тур-
а, чедип алыры болдунмас
Бистиң күш-ажылывысты
бедии-биле үнелээни
й чүүлдү хүлээндирип ту-
ваның болгаш Россияның
лгезиниң 100 чылын ба-
ыңга белеткел үезинде
«Чаңгыс суур — чаңгыс
ге» деп төлөвилелди күү-
иле бүгү-ле чүүлдери
дүрүлгевистиң коллекти-

алдарны тыпсырын улам-
ра, Михаил Козлов дараа-
үлдү демдеглээн:

оттарының хүн бүрүдеги
килдиг күш-ажылы-биле
төрээн булуңун сайзыра-
көскү салгышкынны кири-
бурунгаар хөгжүлдизинге
ип турар Тываның эң эки
инге байыры бо залга
— меңээ улуг алдар-дыр.
ыл Тываның болгаш
н демнежилгезиниң 100
белеткелдин, хөй-хөй
лдерниң, ооң иштинде
суур—чаңгыс бүдүрүлгө»

деп төлөвилелдин күүселдезиниң
чылы деп, М.С. Козлов демдег-
лээн. Юбилейге чедир респу-
бликаның найысылалы-даа, ооң
өске-даа чурттакчылыг черлери
үндезини-биле өскерлир уjurлуг.

Республика Баштыңының
өөрүп четтиришкын бижектерин
«Тувинская правда» солунуң

болгаш эпидемиология төвүнүн
килдис эргелекчизи Тамара Даваа
болгаш республиканың гигиена
болгаш эпидемиология төвүнүн
кол эмчизиниң хүлээлгезин күү-
седип турар Лилианна Демчик,
Улуг-Хем кожуунуң Торгалыг
суурда күш-ажылдың хоочуну
Сараат Түлүш, Кызыл район-

“Боттарының хүн бүрүдеги ак сеткилдиг
күш-ажылы-биле бодунуң төрээн булуңун
сайзырадырыңга көскү салгышкынны кири-
п, ооң бурунгаар хөгжүлдизинге идиг
берип турар Тываның эң эки кижилеринге
байыры бо залга чедирери — меңээ улуг
алдар-дыр.

ажылдакчызы Елена Чадамбага
болгаш Федералдыг казначейство
эргелелиниң орулгалар килдизи-
ниң начальниги Айлана Ондарга
тывыскаң. Республика Башты-
ңының Хүндүлел бижектери-би-
ле Тываның чума аарыыңга удур
станциязының директору Эдуард
Глушков, республиканың гигиена

концертмейстер башкызы Наталья
Лопсан, Кызыл районнуң Көк-
Тей суурда уругларның уран чүүл
школазының башкызы Алевтина
Шульга, «Сүбедей» спорт ком-
плекзиниң кол инженери Виктор
Шубин, Эрзин районда «Бай-Даг»
уксаажыдылга ажил-агыйында
бригадир-зоотехник Светлана
Кенден, Федералдыг казначей-
ство эргелелиниң удуртукчузу
Солаңгы Саая, Эрзин районда
хоочуннар шимчээшкынниң идеп-
кейлиг кижикчизи Ямаа Сади,
республиканың №1 эмнелгезиниң
эмчи сестразы Людмила Тюлюш,
республика Баштыңының Мөңгүн-
Тайга кожуунда төлээзи Оюн-оол
Амыртак, а ол ышкаш Кызыл
хоорайның мэри Владислав Хо-
валыг шаңнатканнар.

«Тыва Республиканың алдар-
лыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты
«Шагаан-Арыг-чылыдылга» КУБ-
туң электрлиг дериг-херекселдер
септээр талазы-биле мастери Сер-
гей Даш болгаш ооң кады ажил-
дап турар эжи Виктор Намзын,
Улуг-Хем кожуун чагыргазының
херектер эргелекчизи Алевтина
Сат олар шаңнатканнар.

Кызыл районнуң Черби ор-
тумак школазының башкылары
Райса Лашковага болгаш Мария
Ондарга, Улуг-Хем районнуң
Чааты ортумак школазының күш-
культура башкызы Шаңнаа Дам-
баар-оолга «Тыва Республиканың
өөредилгезиниң алдарлыг ажил-
дакчызы» атты тывыскаң. «Тыва
Республиканың кадык камгалалы-
ның алдарлыг ажилдакчызы» атка
республиканың №1 эмнелгезиниң
улуг эмчи сестразы Өнермаа Мон-
гуш болгаш ол-ла эмнелгеде ото-
ларинголог эмчи Руслан Ким, Хе-
реглекчилерниң эргелерин болгаш
кижиниң чаагай чоруун камгалаа-
рының талазы-биле хайгааралдың
федералдыг албанының эргелели-
ниң харысалгалыг ажилдакчыла-
ры Ольга Монгуш болгаш Наталья
Ооржак төлөтпиг болганнар.

«Тыва Республиканың культу-
разының алдарлыг ажилдакчызы»
атты Ак-Довурак хоорайның Куль-
тура ордузунун директору Чече-
кей Паданга тывыскаң. Тываның
профессионал уран чүүлүн сай-
зырадырыңга салгышкынны дээш
«Тыва Республиканың Улустун
артизи» хүндүлүг атты Тываның
ырының болгаш танцының «Саян-
нар» күрүне ансамблиниң кол ба-
летмейстери Аян Мандан-Хорлуга
тывыскаң.

Республиканың «Шылгараң-
гай күш-ажыл дээш» медалы-би-
ле республиканың гигиена болгаш
эпидемиология төвүнүн кол эм-
чизи Биченей Чикчит, Кызыл ко-
жуунда Кур-Чер суурда уруглар-
ның спорт школазының башкызы
Валентина Донгак болгаш Нацио-
нал хөгжүм-шии театрының арти-
зи Дыртык Монгуш шаңнатканнар.

Бистиң корр.

В. ШАЙФУЛИННИҢ тырт-
тырган чуруу.

АК АЙНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ- БИЛЕ!

Чурттуң Президенти-
зи Владимир Путин Рос-
сияның буддистеринге
ай чурагайы-биле үнген
чаа чыл — Шагаа-биле
байыр чедирген.

«Ай чурагайы-биле үнген
чаа чылды айтып турар Ак ай-
ның байырлалы бурунгу бол-
гаш кайгамчык чаңчылдарны
сиңиктирген, ол бистиң хөй
националдыг Төрээн чуртувус-
тун эң байлак угаан-бодал
болгаш культура салгалының
чарылбас кезээ болу берген.
Ол байырлал сагыш-сеткил-
дин болгаш үүле-херектин
арыг-шынчызының, чаартыл-
ганың болгаш чечектелиш-
кинниң демдээ болуп турар.
Төрээн черинге, ооң ыдыкта-
рыңа кижиниң ынакшылын
көргүскен.

Будданың шажын органи-
зациялары бистиң чуртувустун
амыдыралыңга идепкейлиг
киржиң, аныяктарның мөзү-
шынар, патриотчу кижизидил-
гезин сайзыраңгайжыдарыңга
улуг салгышкынны кирип ту-
рар. Оларның ажил-чорудул-
газы националдар аразында
тайбыңны болгаш ниитилелге
хамааты чөпшээржилгени
тургузарыңга аажок чугула
ужур-дузалыг болуп келген»
деп ол байыр чедирешкинни-
де чугаалап турар.

Шагаа бүдүүзүнде
Тываның Баштыңының
адыңга бистиң чаңгыс
чер-чурттуувус, Россия-
ның Маадыры, РФ-тиң
камгалал сайыды Сер-
гей Шойгудан телеграм-
ма келген. Ында мынча
деп бижээн:

«Хүндүлүг Шолбан Ва-
лерьевич!

Чөөн чүк улустарының ай
санаашкыны-биле үнген Ша-
гаа-биле Силерге болгаш Ты-
ваның бүгү чурттакчыларыңга
байыр чедирип тур мен!

Өг-бүле бүрүзүңге бы-
жыг кадыкшылды, аас-ке-
жиин, тайбыңны болгаш
чөпшээржилгени, күш-
ажылчы чедишкыннерни,
чечектелишкынни болгаш
бүгү-ле эки чүүлдери сет-
килим ханызындан күзе-
дим!

Россия Федерациязы-
ның камгалал сайыды
Сергей Шойгу».

Тываның Баштыңының ажил-албаны

ЭГЕЛЭЭШКИНИ
ДЕТКЭЭН

Республиканың энергетика айтырыгларынче кичээнге салырын Тываның Баштыңы база катап федералдыг эрге-чагыргалардан дилээн. Шолбан Кара-оолдун ол эгелээшкннпери Сибирьниң губернаторлары деткээнер.

РФ-тиң субъектилеринин экономикага кадры ажылдажылгазының «Сибирь дугуржулгазы» деп делегей ассоциациязының Абаканга болган чөвүлел хуралына илеткелди Шолбан Кара-оол кылган, аңаа Сибирьниң регионнарының чылыг хандырылгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо кыжын Хову-Аксы суурга болган халап ышкыш байдалдарны тургуспас сорулгаларга регионнарының күженишкннери чедишпес, аңаа акшаландырышкыны четчир федералдыг программа херек деп, Тываның Баштыңы бодунун чугаазына демдеглээн.

Төпчүткен чылыг хандырылгаларының идегелдиг чоруу чүгле Тывага звес, Россияның чүс-чүс хоорайларында тургустунган айтырыг болур, ынчангаш ону ниити күрүненин кылдыр санаар болгаш чогуур хемчеглерни алыр херек дээрзинге Шолбан Кара-оол бүзүрелдиг. «Республиканың одалга-энергетика комплекзинин үндезини-биле чаартырының талазы-биле улуг хемчээлдиг сорулгаларны салган бис. Оон күүселдезинин чарыгалды барык 30 млрд. рубль чеде бээр. Бо дээрже хөй

акша-дыр, а ону камнап олуруп бээр болзувусса, «дарылыг доскаар кырынга» олурарывыс-биле дөмей апаар» — деп, Тываның Баштыңы чугаалаан.

Шолбан Кара-оол энергетика талазы-биле Тывада күүсеттинген-даа, күүсеттинип турар-даа төлөвилелдерин губернаторларга таныштырган. Чижээ, эрткен чылын республика бедик вольтулуг электри дамчыдар шугумну туткан, хуваалда станцияларын чаартып кылган, ол чорук электри хандырылгаларының айыыл чок чоруун тургускан. Хову-Аксы суурга модульдуг котельнаяны федералдыг деткимче-биле тудуп доозар.

«Сибирь дугуржулгазының» Абаканга чөвүлел хуралына киржип келген РФ-тиң Президентинин Сибирьниң федералдыг округунда Бүрүн эргелиг төлээзи Шолбан Кара-оолдун туружун деткээн. Регионун энергетика объектилерин үндезини-биле чаартып кылырының айтырыын Россия Федерациязының Чазаныңа кадры шийтпирлээр дээрзин Виктор Толоконский дыңнаткан. Оон аңгыда Тываның удуртукчузунун саналын чөвүлелдин хуралының протоколунга аңгы пункт кылдыр киририн губернаторлар саналдааннар.

Хурал доозулган соонда Шолбан Кара-оол Хакасияның журналистеринге интервью бергеш, Хову-Аксы суурга болган халапты чайладырынга дузалашкан сибиржилерге өөрүп четтиргенин илергейлээн.

ОНЗА КИЧЭЭНГЕЙНИ САЛЫР

ТР-ниң Баштыңы Шолбан Кара-оол көдээ черлерде оруктарның байдалынче база малчын аалдарже чердеринин талазынче онза кичээнге салырын Орук-транспорт комплекзин болгаш Көдээ ажил-агый яамыларынга дааскан.

Сөөлгү хонуктарда улуг хемчээлдиг хар дүшкенинден байдал нарыыдаан дээрзин Шагаа байырлалын таварыштыр Шолбан Кара-оол-биле ужуражылгаларының үезинде малчыннар чугаалааннар. Чамдык кыштагларны хар хөмө алган. Ынаар кандыг-даа машина чедип албас, оон чүгле аъттыг үнүп болур деп, олар демдеглээн. Ачы-дуза хереглеп турар малчыннарга хамаарыштыр чугула хемчеглерни чорудар деп, Шол-

бан Кара-оол чогуур яамыларның болгаш кожууннарның чагырга черлеринин удуртукчуларынга дааскан. Бир дугаарында чердер берге черлерде малчыннарның кыштагларын хынал көөр дээрзин сагындырган. Ол ышкыш республиканың көдээ черлеринин орук байдалын база ону аштап-арыглаар дугайында даалганы ТР-ниң Орук-транспорт комплекзинин яамызынга берген.

Мал оолдаашкынын шыңгы хайгааралга тудуп, мал бажының санын эвээжетпес талазы-биле хемчеглерни баш бурунгаар чорударын база одарлар далбайлаар ажилды организастаарын ТР-ниң көдээ ажил-агый болгаш аш-чөм сайыдынга Шолбан Кара-оол дааскан.

РЕСПУБЛИКАГА ДУЗАЛААРЫ
ЧУГУЛА

Эрткен неделяда ТР-ниң Чазак Бажыңыга Россия Федерациязының Чазаның Даргазының оралакчызы Аркадий Дворковичинин киржилгези-биле хурал болуп эрткен.

Аңаа Тыва Республиканың сайыттары болгаш одалга-энергетика комплекзинин албан черлеринин удуртукчулары дээш, оон-даа өскелер республиканың одалга-энергетика байдалының база оон хөгжүлдезинин аргаларының дугайында чугаалашкан. Аркадий Дворковичинин Тывага сургакчылаашкынының кол сорулгазы Хову-Аксы суурда одалга четкилеринин эдилге, чаартылга ажилдарының чорудуунун хыналдазы болган. Ол Хову-Аксы суурда херек кырында байдалды барып көргөш, аңаа хамаарыштыр ТР-ниң үлетпүр болгаш энергетика сайыды Роман Кажин-оолдун, тудуг болгаш коммунал ажил-агый чаартылгаларының сайыды Владимир Саттың илеткелдерин хуралга дыңнаан. Февраль 20-ге чедир хөй аал чурттаар болгаш ийи аал чурттаар бажыңнарны чылыг-биле хандыраар, а айның төнчүзүнде септелге ажилдары долузу-биле доостур деп, Владимир Сат бүзүрелден. Аркадий Дворкович бо талазы-биле хемчеглер чогууру-биле алдынып турар дээрзин демдеглеп, септелге ажилдарының дугайында аңаа неделя санында дыңнадып турарын дилээн.

Хову-Аксы суурга болган озал-ондак республиканың одалга четкилеринин кайызынга-даа болу бээрин барымдаалап, Шагаан-Арыг хоорайда ЧЭТ-тиң амгы үеде байдалының дугайында Улуг-Хем кожуунун чагыргазының даргазы Мерген Анай-оол илеткээн. ЧЭТ 1981 чылда ажылалче кирген. Ол 5200 чурттакчыларны болгаш 110 юридиктиг албан черлерин чылыг-биле хандырып турар. Сөөлгү катап аңаа 2008 чылда капиталдыг септелгени чоруткан. Одалга четкилеринин дузалал дериг-херексели 100 хуу эргижирээн. Республика девискээринге удаа-дараа болган чер шимчээшкннери ЧЭТ-тиң оран-савазынга үрелишкннерин тургузуп, когаралдарны чедирген. ЧЭТ-тиң үзүктелишкнн чок ажилдарынга хөй түнүг

Россия Федерациязының Чазаның Даргазының оралакчызы Аркадий Дворкович.

акша-хөреңги негеттинер. Келир одалга сезонунун чарыгдалдары 45 млн. рубль. Чылдың-на хөй акша-төгерик чарыгдарының орнунга, амгы үениң негелделеринге дүүшкен чаа котельнаяны тудары чөптүг звес бе деп айтырып тургустунган. Чүге дээрже бо талазы-биле эки түнелдиг аргадуржулга база бар: эрткен чылын Хайыракан суурга 3 чаа модульдуг котельнаяларны кыска хуусаа дургузунда тургускан. Амгы үеде олар соксаал чок ажилдап турар. Ынчангаш федералдыг төптүн ачы-дузазы-биле Шагаан-Арыг хоорайга чаа котельная тургустунар боор деп идегелин Аркадий Владимировиче Мерген Анай-оол илереткен.

Чүгле Шагаан-Арыг хоорайда звес, а бүгү республикада одалга-энергетика комплекзинин чидиг айтырыгларының дугайында Роман Кажин-оол чугаалаан. Оларның бирээзинге чылыг болгаш энергия күчүлеринин курлавырларының чогу хамааржыр. Оон уржуундан регионда социал болгаш экономика адырлары чедир сайыравайн турар. ТР-ниң Чазак Даргазы Шолбан Кара-оолдун кызымаккайы-биле сөөлгү үш чылдарда Тывага федералдыг төптүн ачы-дузазында электри хандырылгаларының талазы-биле хемчеглер күүсеттинген. Оларга 220 Кв күчүлүг «Кызыл-Чадаана» электри дамчыдылгаларының шугу-

мунун тудуу, «Кызыл», «Чаа» подстанцияларының чааарызы, каттышкаш, 44 МВт ки мобилдиг газтурба электростанцияларын тургусканы хамаарышкыны бичалза-даа бо чүүлдер айтырыгны түр када чавырар. Улуг хемчээлдиг инвестицияларын херек кылдыр боттандырып эгелээрге, 2013 чылда электри энергиязы шууду дишпес апаар деп, специал чугаалап турар. Чылыг энергияның бүдүрүлгө черлеринде байдал шак-ла ындыг.

Үстүнде айтыттыг ажилдардан аңгыда, орук-транспорт харылзаа, регионга салыг авиация тургузар, аргарттерин өжүрерде тургусарга-арыг ажил-агыйының чарыгдарының дугайында дерни база сайгарып чугаалаан.

Хуралдың түнелдеринин түрү тура, Аркадий Дворковичиң шынарлыг чамдык айтырыгларны кыска хуусаа дургузунда шийтпирлеп болу одалга-энергетика комплекзинин чаартылгаларыга хамаарышкыны даа ажилдары негеттинип деп демдеглээн. Хову-Аксы суурга чаа одалга четкилеринин тудуу 2013 чылдың август айга доозар дээш РФ-тиң Чазак Бажының хемчеглерин чорудар деп, Аркадий Владимирович бүзүрелден.

Хуралга көдүргөн ажилдарның хөй кезинин шийтпирлеп болур. Чугаа чүгле күүселде хуусаазының дугайында. Республиканың Чазак Бажының сайзыралының аргаларының дугайында шын билип турар Ынчангаш республикага ажилдары чугула. Тыва Республиканың удуртукчуларының одалга черлерин тударының дугайында туржун үлежип, шынынынга херек кырында редим. Шынап-ла, чарыгдалар эргижирээрнеринин орнунга котельнаяларны тудары чарыгдаларының ажилдары ачыктыг. Ынчангаш ону деткирген аргаларын өөренип көөр. Хуралдың төнчүзүнде Аркадий Дворкович Тываның чурттап турарына Шагаа-биле байыр чыгарып, шупту чүүлдерге чедир нерни күзээн.

Азияна
Виталий ШАЙФУЛИ
тырттырган чургуу.

ЧАРЫГДАЛДАР ЭВЭЭЖЭЭР

ТР-ниң Чазаның хуралында 2013 чылда Хову-Аксы суурга модульдуг котельнаяны тудуунче яамы кол кичээнге салып дээрзин үлетпүр болгаш энергетика сайыды Роман Кажин-оол дыңнаткан.

Чаа котельнаяны төлөвилели езугаар одалга үезинде хөмүрдаштын чарыгалды 23 тоннадан 7,4 тоннага чедир эвээжээр. Электри энергиязының бир чылда чарыгалды 6,3 кВт шактан 1,6 кВт шакка чедир кызырлыр. Ол дээрже амгы үениң өртөк-үнези-биле алырга, 18 млн. рубль камгалаттынар. Котельнаяны суурдан ырак звес черге тургузары чылыгының

чарыгалын 57 хуудан 4 хууга чедир эвээжедиринге улуг салдарлыг. Хөмүр-даш өрттенген соонда хөвү эвээжээр болганда, долгандыр агаар-бойдустан экологтук байдалы экижири.

Социал үнелиг болгаш экономиктиг талазы-биле ажыктыг объектинин тудуу 2009 чылда эгелээн. 2010 чылда «Барнаулдун котельная дериг-херекселин завод» бүдүрүлгө чери дериг-херекселди эккелген, бедик вольтулуг база телефон шугумнарын тургузар ажилдар күүсеттинген, котельнаяны турар черинин оңгарын белеткээн, ыш дамчыыр хоолойны турар черинин таван салган. Тудугну доозары-биле 2011 чылдың февраль айда «Строй-

сервис» КХН-биле дугуржуу кылган, ынчалза-даа акшаландырышкыны чок болганындан доктаап турупкан. 2020 чылда чедир ажилдап кылган эки камгалалының болгаш энергия ажыктыгын бедидер республиканың тускай программасын акшаландырышкынындан хонукчи организацияның туура уламчылаары-биле чээлиге акша-хөреңгизин эгидеринге не магадаалын бергенин байдалдан үнеринин аргазы болган.

Хову-Аксы суурга котельнаяны тудуун 2013 чылдың сентябрь айга чедир доозар деп план турар.

ТР-ниң албан-эсуу сайтына

Кожуун амыдыралындан

Сибирьниң федералдыг округунда

СҮТ-ХӨЛДЕ ЧАСКЫ ТАРЫЛГАГА БЕЛЕТКЕЛ

Бистин «Шын» солунун көдээ амыдырал килдизинге Сүт-Хөл жуун чагыргазының көдээ амыдырал эргелелинин улуг эконому Анатолий Конгар-оол-ич Сарыглар ажил аайы-биле келген. Ыраккы кожуундан келген чыыстың ажил-агый дугайында азын номчукчуларга допчузу-е дамчыдып көрейин.

А. Сарыглар: «Чугаамны эрт-чылдың чедишкенин түннел-биле эгелезизме эки боор. 2 чылда Сүт-Хөл кожуун 3124 тар шөлге тараа культураларын аш, 3209 тонна тарааны ажаап (ортумаа-биле 1 гадан 10,9 тар). Ол дүжүттөн 153 тоннаны 3 чылдың часкы тарылгазынга, ни мал чеминге, 1660 тонна-садып-саар, орнажылга кы-ырга база 640 тонна тарааны лдакчыларның шалың акшазы-орнунга дээш аңгылай үлээн. араа культураларындан аңгыда, гектар картошка шөлдеринден тонна, 123 гектар шөлге та-

рын удуртуп чорудары-биле ко-жуун чергелиг штабты тургузуп, ол ажилды шыңгыы хыналдага ал-гаш, кожуун бюджетинден 100 муң рубльди тускайлаан.

Часкы хову ажилдарын өй-шаанда кылып чорударынга бот-тарының идепкейжизин көргүскен тараажыларны удуртуп турганна-га «Сүт-Хөл» машина-техника сеп-тээр черниң директору С.И. Ондар, «Ишкин» унитарлыг бүдүрүлгениң даргазы О.К. Ооржак, «Даялыг» бүдүрүлгези А.М. Ондар, «Амык» бүдүрүлгезинин даргазы Ы.Ы. Монгуш олар хамааржыр. Кожуун-га ниитизи-биле 2012 чылда тараа культураларының дүжүдү арбын бол-ган. Ооң уламындан артыкшылдыг тарааны өске кожууннарже үндүр садып, орнажылга ажилдарын чо-рудуп турар. Амгы үеде мал чеди-ниң курлавырында 80 тонна сула бар. Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем ямы-зының курлавыр фондузундан 16 тонна тарааны Монгун-Тайга

А. Сарыглар.

20 баш сүткүр уксааның инектерин садып алган. Ынчангаш ол ажил-агыйларга мал чеминге дээш немей тараа культураларын тарыыры-биле 270 гектар шөлдү аңгылап ту-рар бис. Ооң иштинден 150 гектар шөлге меде, 85 гектар шөлге рапс, 35 гектар шөлге сиген тарыыры көрдүнгенин демдеглезе эки деп бодаар мен.

Часкы тарылга ажилдарын кы-лып чорударынга ниитизи-биле 81840 литр солярка, 4092 литр дизельдиг үс чарыгдаттынар. Аңаа кожуун бюджетинден 100 муң рубль ди тус-кайлаары көрдүнгөн. Бо ажилдары өй-шаанда кылып чорударынга чугула хереклеттинер чүүл — машина-техника аймаа. Ол талазы-биле хандырыл-га бисте «аскал» турар. Кожуунда янзы-бүрү марканың 42 трактору бар. Ынчалза-даа оларның 20 хуузу — ажылгалда, а 80 хуузуна септел-ге ажилдары үргүлчү хереклеттинер. Эрткен чылын «Амык» биле «В.Д. Ондар» бүдүрүлгелери чаа трактор-лар экелген. Ол кожуунун үнүш ажил-агыйыга база улуг деткимче болган. База бир бедик деңгелдиг дүжүт алырының магадылалы — чер дескилээр илиир болгай. Бистин ко-жуунда ыңдыг техника чедишпейн турар, ону немей тыварының аргазын бо чылын өөренип көрүп турар бис.

Удавас кожуунга часкы тарылга ажилдарына хамаарыштыр немелде өөредилгелер эгелээр. Оон аңгыда бо чылын алдан-маадырларның тура халыышкынының 130 чыл ою болур. Аңаа хамаарышкан байырлыг хем-чеглерге белеткенип турар бис. А 2014 чылдың эң-не улуг байырлалы — Тыва биле Россияның демнежил-гезинин 100 чылы. Аңаа чедир Ты-ваның сайзыралын бедик деңгелче көдүрер дээш Сүт-Хөл кожуун база куженишкенин ажилдаар ужурулуг бис.

Сайсуу ХЕРТЕК белеткээн.

Авторунуң тырттырган чуруу.

БҮРҮН ЭРГЕЛИГ ТӨЛЭЭГЕ УЖУРАЖЫЛГА

Сибирьниң федералдыг округунун регионнарда Хөй-ниити палаталарының даргаларының Россия-ның Президентизинин ук округта Бүрүн эргелиг төлээзи В.А. Толоконский-биле ужуражылгазы бол-ган.

Ол ужуражылга Тыва Респуб-ликаның Хөй-ниити палатазының даргазы Х.Д. Монгуш киришкен болгаш илеткел кылган. Тыва Рес-публикада нитилел-политиктиг байдал турум болуп арткан, бо та-лазы-биле хөй-ниити болгаш күрү-не эрге-чагырга органнары боттук угланышкын-биле ажилдап ту-рар дээрзин ол демдеглээн. Хөй-ниити организацияларның болгаш эрге-чагырганың органнарының социал угланышкынның айты-рыгларын кады шийтпирлээринин талазы-биле чогумчалыг дуржулга мөөңнеттинген.

Ындыг турбуже Тыва Респуб-ликаның хөй-ниитизин дүвүредип турар айтырыглар ам-даа бар дээрзин Х.Д. Монгуш дыңнаткан. Чижээ, чоннуң аразында арага-лаар чоруктар, аныяктарның ор-тузунда кем-херек үлгедишкени-рери, Хову-Аксы суурда, Кызыл, Шагаан-Арыг болгаш Ак-Довурак

хоорайларда дериг-херекселдери 80-90 хуу эргижирээн ЧЭТ-терниң байдалы. Ол бүдүрүлгелерни чаартып кылыр талазы-биле ду-заны чедирерин Хонук-оол Дор-жуевич Бүрүн эргелиг төлээден дилээн. Ол ЧЭТ-терни инвестор-ларның сонургавазын барым-даалааш, күрүнениң капитал са-лыышкыннарын олче үндүрери чугула дээрзин демдеглээн.

Ол-ла хүн Россияның Пре-зидентизинин Сибирьниң феде-ралдыг округунда Бүрүн эргелиг төлээзи В.А. Толоконскийниң удуртулганы-биле «Күрүне бол-гаш хамааты нитилел—чаа-чаа сорулгалар болгаш кады ажилда-жылганың оруктары» деп темага «төгерик стол» болуп эрткен.

Ажил-ишчи хамааты нитилел-ди болгаш демократтыг күштүг күрүнени тургузар болгаш сайзы-радыр талазы-биле хамааты бол-гаш күрүне хөй-ниити черлеринин аразында кады ажилдажылганы Сибирьниң федералдыг округунга быжыгларынга улуг салыышкыны, патриотчу идепкейлиг туружу дээш Х.Д. Монгушту «Хөй-ниитинин хү-лээп көрүүшкүнү» деп хүндүлүг мөңгүн медаль-биле шаңнаан.

Тыва Республикада Кол федералдыг инспекторунун аппарадының парлалга албаны.

Хүннүн медээлери

КАЖЫЫДАЛЫН ИЛЕРЕТКЕН

«Воркута» шахтазынга болган частыышкынның түннелинде дажылар-ның амызындан чарылга-ны-биле холбаштыр ханы кажыыдалын Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Коми Республиканың Баштыңы Вячеслав Гай-зерге илгерилээн.

«Хүндүлүг Вячеслав Михай-лович! Мээң бодумнун болгаш республиканың Чазаның болгаш Тываның бүгү чурттакчыларының өмүнээзинден бо берге үеде силер-ни деткип турарыыстың сестерин хүлээп ал көрүнер. Ажыг дерин төп ажилдап турган кижилерни оксунарга черле берге. Амызын-дан чарылганнар онзагай кижилер

дээрзинге бүзүрээр мен, чүге дээр-ге шахтернун мергежили дээр-ге эрес-дидим кижилерниң мергежили болгай. Чидиргени силерниң-биле үлежип, амызындан чарылган дажыларның төрөл болгаш чоок кижилери-биле кады качыгдал тур бис» — деп Шолбан Кара-оолдун телеграммасында бижээн.

Медээлер агентилелдеринин дыңнатканын езугаар алырга, «Воркута» шахтазынга болгаш частыышкын үезинде амызындан чарылганнарның саны 18 четкен. Айыыл-халап болуп турар үеде чер адааның аңгы-аңгы участоктарыга 259 кижиге турган, оларның иштинде 26 дажы айыылдыг участокка тур-ган. Ол халап февраль 11-де бол-ган. Баштайгы медээ езугаар алы-рга, метан чазылганындан ол айыыл болган.

СЕПТЕЛГЕ СООНДА КАТАП АЖЫТТЫНГАН

Кадык камгалалды чаартырының программа-зынга дүүштүр капитал септелгеге хагдынган тур-ган Кызылдың №1 божу-дуга бажыны ажыттына берген.

Февраль 11-де аңаа акушерка эртемни бир дугаарында чедип алган тыва эмчи Анна Торжунун чырык адынга тураскааткан ме-мориалдыг самбыраны ооң чоок кижилеринин, ажилдап турган коллективинин, республиканың бо-жудулга албанының ажилдакчыла-рының киржилгези-биле ажыткан. Чазак Даргазының оралак-чызы болгаш кадык камгалал сайыды Анатолий Дамба-Хуурак

объектинин болгаш медицинаның бедик мергежилдиг дузазын чеди-рер органы бээр чаа дериг-херек-селдерниң ажыгларынга беленин хынаан. Бо чаартылгалар кадык камгалалын чаартканының болгаш федералдыг бюджеттен тускайлаан акша-хөреңгинин ачызында че-дип алдынган деп, ол демдеглээн. Өг-бүлениң планнаашкын төвүнүн аңгы оран-савазын, божудулга ба-жыңына немелде тудугну кылыры келир үеде планнаттынган.

Оран-саваны хынаан соонда А. Дамба-Хуурак санитар автотран-спортун садып алырының сертифи-кадын божудулга бажыңының кол-лективинге тыыскаан.

ТР-ниң албан езузунун сайтызындан.

Бо чылын 3410 гектар тарылга шөлүңге 614 тонна тараа культураларының үрезини херек. Часкы тарылга ажилдарын кылып чорударынга ниитизи-биле 81840 литр солярка, 4092 литр дизельдиг үс чарыгдаттынар.

ногаа аймаандан 1660 тонна тү ажааган бис. Кожуунда шка болгаш ногаа аймаан унда-ла чурттакчы чон та-дүжүттү ап турар. Ол ышкаш нунуң албан организацияла-гаа аймааның болгаш карто-ин дүжүдүн пландан ажыр алган.

скы тарылга, күскү дүжүт-арын үе-шаанда удуртуп чо-ынга Тыва Республиканың Ча-и. Көдээ ажил-агый болгаш м ямызының деткимчези олган. Чүге дизе Сүт-Хөлдүн бүдүрүкчүлеринге кывар-материалдарны чиик өрте-к (1 литрде 17 рубль) эккеп, тарылга үезинде тараа куль-ры болгаш мал чеди садып-биле 3098 муң рубль субси-кожуунга тускайлап берген. каш Алдан-Маадыр сумузу-нызыл-Хадың арыкчыгажын-инге республика бюджетин-10 муң рубльди бергени база-ткимче болган.

куунуң чагырга даргазы-ызыл часкы хову ажилда-

кожуунуң «Мөген-Бүрен» бүдү-рүлгезинче чоруткан бис.»

Корр: — Часкы тарылга ажилдарына белеткелдер ки-дин түлүк чоруп тур боор. Ол талазы-биле силерниң кожуунда кандыг ажилдар кылдынганы?

— Бо чылдың январь айда Сүт-Хөл кожуун чагыргазының коллегия хуралына часкы хову ажилдарының дугайында чугааны чоруткан. Аңаа 3410 гектар тарыл-га шөлүңге ниитизи-биле 614 тонна тараа культураларының үрезини херек дээрзин билдирис. Ооң иш-тинде тараа — 255 тонна, сула — 350 тонна, арбай — 9 тонна. Амгы үеде 153 тонна үрезин бар, немей 461 тонна тараа үрезини (ооң өртээ 3174 муң рубль) хереклеттинер.

Эрткен чылын кожуунда көдээ ажил-агыйлыг фермер В.Д. Ондар болгаш «Амык» бүдүрүлгелери сүт-күр, эткир уксаалыг малдар садып алыры-биле Тываның Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем ямызындан грант акшаларны алган. Ооң-биле «Амык» бүдүрүлгези 79 баш эткир уксааның герефорд, «В.Д.Ондар»

Тыва Республиканың Баштыңының Чарлыгы

«Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты А.Х. Душкун-оолга тыпсырының дугайында

ржетика адырынга ачы-хавыязы болгаш хөй да уре-түннелдиг ажылы дээш «Тыва Респу-б-иң алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты ылдың хоочуну, газозлектросварщик Алек-валыгович Душкун-оолга тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ. Кызыл хоорай 2013 чылдың январь 21 № 27

Тыва Республиканың Улуг-Хем кожуунун «К.О. Шактаржык аттыг аатының ортумак ниити өөредилге школазы» муниципалдыг ниити өөредилге албан черинин өөредилге ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

ир үениң салгалын өөредип кижизидеринге ыязы болгаш өөредилге адырынга хөй чыл-к сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың өөредилгезинин алдар-ылдакчызы» хүндүлүг атты күш-культура-ы Шаңнаа Донгакович Дамбар-оолга; класстар башкызы Зоя Монгушовна Дас-кеке тыпсыр. едилге адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг

ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының-Ча-зааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле эге класстар башкызы Зинаида Александровна Эртинени; математика болгаш физика башкызы Мари-на Анай-ооловна Ооржакты шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ. Кызыл хоорай 2013 чылдың январь 17 № 26

АКПЫГА УДУР ХООЙЛУНУ КҮРҮНЕ ДУМАЗЫ 3-КУ НОМЧУЛГАДА ХҮЛЭЭП АЛГАН

ШЫН
http://shyn.ru

ЧЫЛАН ЧЫЛЫН МЕНДИ-ЧААГАЙ УТКУДУВУС!

Чемпион М. Оюн биле даңгына Ч. Кыргыс Ак-Сал ирей-биле — байырлалда.

Январь 11-де, Шагаа хүнү моорлап келгенде, найысылалдың Арат шөлүңгө байырлалдың театр-жыткан көргүзүүнө чон хөйү-биле чыгып келген. Агаар-бойдус чараш, маажым харын чаап турза-даа, сооксумаар хүн болду. Ай санаашкынының Чаа чылын уткууру-биле чыгып келген улуг-бичии чонга дыңзыг соок шалтык болбаан. Национал театрының мурнуу чарыының чадазынга чаңчыл езу-гаар оюн-көргүзүг эгелзэн.

Чыл санаашкынының 12 амытанның театржыткан танцы-самы, артистерниң ыры-шоору, оюн-тоглаазы кутулуп-ла тур. Үдөп турарывыс Улу чылы эки болган чыл дээрзин түңнөп, чаа үнүп келген Чылан чылынга эргезин хүлээди байырлашты. Шагаа байырлалы таварыштыр Тываның Баштыңы-

ның өмүнээзинден чыылган чонга байыр чедирери-биле Чазак Даргазының бирги оралакчызы Михаил Козлов сөстү алды. «Чаңчыл болган национал байырлалывыс — Шагаа үнүп келди. Үнүп келген Чылан чылы бис бүгүдөгө дүжүткүр болгаш чедишкенин болурун күзээлинер. Чаа чылдың башкы хүнү оюн-тоглаалыг, ыр-шоорлуг кылдыр кижилер бүрүзүнүң сагыжынга артып калзын» — дээш, кадыкшылды, аас-кежикти күзээ.

Байыр чедирешкенинениң соонда концерт программасы уламчылаан. Программаны каастаан көргүзүг — оттар-биле оюн. Ону Хакас Республиканың аалчыларывыс тыва чонга бараалгатты. Концерт көргүзүглер уламчылап турар аразында, ада-иелер бичии уругларын тевеге, ивиге, аътка

олуртуп сонуграткан.

Шагааның национал оюну — тевектээри, аът шалбаа канат тырттары дээш, солун чу оюннар күзөлдиглерини алган. Улуг-бичии дивейн, улуг сонуграл-биле ойнап, жип турду.

Тыва хөй националдыг публика болганда, аңгы-аңгы нар бөлүк-бөлүк болуп, боттар национал аш-чөмүн делгеп, чонго чонго хүндүлөп турган. Дууска изиг шай болгаш мүнөсөнзэн. Орус культура төв ажалдакчыларының дузаан каттан хайындырган щизиниң аныг чыды кайы ырактан-на чалаанзыг, чытталып тур. Тыва мүннү улус аажок амданганын нуургадылар.

Виктория СА

ТЕВЕК БОЛГАШ АРГАМЧЫ ОКТААРЫНЫҢ МАРГЫЛДААЗЫ

Январь 9-та «Сүбедей» спорт комплекзинин даштынга Шагаа таварыштыр 14 хардан өрү назылыг эр улус аразында тевек болгаш аргамчы октаарының маргылдааларын бичии болгаш элээди уругларның национал хевирлеринге спорт школазының тренер башкылары Белек Шериг-ооловна Маадыр биле Нонна Кунделмаевна Чадамба удуртуп эрттирдилер.

Тыва улустун национал оюну тевек маргылдаазына киржир күзөлдиглериниң саны хөй болганындан далгыыр, анаа чин, кызыл чин деп 3 берге хевирге эрттирер деп шийттирилзэн. Далгыры — диаметри 3 метр хире долгандыгы иштинден үнмейн, тевекти ийи будунга олуй-солуй тевери. Кызыл чин — бир будун черге дээспейн, чаңгыс черге тура тевектээри. Анаа чин — бир будун черге дээспейн, чаңгыс буду-биле шимчевишаан, тевектээри. Маргылдааның тилекчилерин үндүрерде, киржикчи бүрүзүнүң үш аңгы хевирге тепкен нити саны-биле түңнээр дээрзин удуртучу Нонна Чадамба сагындырды.

Киржикчилер оочур аайы-биле теп кирипкенер. Кызыл чинге тевек тепкен киржикчи бүрүзүнүң саны ондан ашпас болду. Тевектин үш берге хевиринден кызыл чин деп хевир эң берге болган дээрзин эскердим. Оюннуң киржикчилери аңгы-аңгы дүрүмнерин сагыбайн турары дээш аразында изиг-изиг маргыжып шаг болдулар.

Тыва улустун национал оюнунарының бирээзи — тевек маргылдаазы — шаандан тура-ла черле маргыжып ойнаарының оюну. Мөөрейни маргыжышкын чокка ойнаары чалгааранчыг. Тевек тевери — база анаа эвес оюн. Ону шимченгир, кажар угаанныг, экер-эрес дээн

оолдар теп шыдаар. Изиг-изиг маргылдаа болганының түңнелинде 15 киржикчи аразында нитиизи-биле 76 санга тепкен Бии-Хем кожуунуң төлээзи Саян Николаевич Чолдагоров 1-ги черге төлөптүг болган. 2-ги черни Бии-Хемниң база бир төлээзи Эрес Кара-оолович Маады (34 санга), 3-кү черни Тес-Хем кожуундан Лопсан Альбертович Соян (33 санга) эзедди.

Тыва улус шаандан тура мал ажал-агыи-биле сырый харылзаалыг болгаш, ойнаар оюнунарының хөй кезин база мал-маган-биле холбаалыг. Оларның аразында бир онзагай оюн — аът шалбааары. Бо удаада аът шалбааарының маргылдаазына киржир күзөлдиглериниң саны 34 кижилер болду. Оларның аразында аныяк оолдардан улгады берген назылыг эр улуска чедир маргылдааның дүрүмү: 7 метр хемчээлдиг черден аът бажының дүрүзүнчө аргамчыны 3 каттап кири октаар. Киржикчилериниң саны хөй болганындан маргылдаа 4

элчегте эрткен. Маргылдааның түңнелинде 4 элчегте 5 санны кири октаан Кызыл хоорайның чурттакчызы Амир Сергеевич Ооржак тилекчи болуп үнгөн. 2-ги черге Эрзиниң төлээзи Айдаш Тановович Чигжит (4 санга), 3-кү черге Өвүр

кожуундан Кежик Алдай-ооло Түлүш (3 санга) төлөптүг болду. Маргылдааның тилекчилери медальдарны, хүндүлел бижиктер болгаш өртектер белектерни Тываның Өөредилге болгаш эртем наамының мурнундан тывысты.

Сайсуу ХЕРТ

Тевек маргылдаазының цези.

МАНЧЫ ЧИИРИНГЕ АДААННАШКАН...

Манчы чиир оолдар үш дугаар аяктарын божудуп турлар.

Февраль 11-де Арат шөлүңгө кижилер бажы кизирт болду. Шагның чаагай байырлалы—Шагааны чурттакчы чон бажыңнарынга уткуп, саңын салып, сүттүг шайын чажып, Чылан чылын төлөптүг хүлээп алган. Ынчангаш Арат шөлүңгө чон оюн-тоглаага киржип, бир демниг хөглээри-биле чедип келгени бо. Чингине тыва идик-хептиг шуушкан аныяктарны, улуг-даа улусту көөрге,

аажок чараш, көрүштүг. Ынай бичии өпоялар безин чукактарлыг, тыва бөрт, тоннарлыг болду. Хөгжүм-шин театрының даштында сценада солун концертти «Найысылал» ансамблиниң артизи Аюхан Кол башкарып эрттирер тур. Оон өткүт, сорунзалал турар үнү ырактан-на дыңналып, улусту чайгаар-ла хаара тудуп турарын магададым.

Концерт соонда чоннун, ылаң-

гыя аныяктарны, четтикпейн манал турганы тыва оюннар маргылдаазы-даа эгелзэн. Хендирбе сый шавар, кара адар, көдүрер даш дээш, маргылдаалар-ла хөй. Мен манчы чииринге адааннажыр оюнну сонуграй бергеш, ону манал туруп алдым. Элзэн болганда сценага столдарны салып, аяк-саваны делгеп, манчы чиир маргылдаага киржир күзөлдиг 8 кижини чалапты. Чаңгыстап үнө халышса-ла, шупту аныяк оолдар, чүгле улгады берген чаңгыс акый аразында бар. Киржикчилер аттарын адап, Ролан, Белек, Дайынчы, Герман, Каң-Демир деп боттарын таныштырды. А демги акывыстың адын Коля дээр болду. Киржикчи бүрүзүнүң мурнунда аяктарда 15-15 манчыны бузун буруладыр салыпты, маргылдаа-даа эгелзэн.

Манчы чиир мөөрейни чылдыңна башкарып эрттирер турар сураглыг юморист, артист Шолбан Петросян үнүп келирге, чон каттыржып, сагыш-сеткил база чайгаар көдүрүлүп келген ышкыш болду. Мээң чанымга турган угбай: «Доңа бергеш, чорууйн дээримге, бо каттырынчыг артист үнүп келди ышкыш. Ам мөөрейни төндүр

көөр болган-дыр мен» — деп сеткил ханган чугааланып тур. Чоннун кичээнгейин хаара тудуптар, сөскүр-домаккыр кижилер кол черни дыка-ла элээр чүве-дир деп иштимде бодап кагдым.

Шолбан Петросян: «Манчы чиир тогтас оолдар, иштиңер-ле шыдаар болза, аксыңарже ийи-үштөп-даа болза, кири салыптыңар, дайнабайн ажырыптар болза, улам эки!» — деп оолдарны хей-аът кирип тур. Кижилер бүрүзү чоорту ийи дугаар аякта манчыларын чип эгеледи. Ол дээрже-ле 30 манчыны чип турарлары бо. Аян божудуп турар бир оолду: «Адың кымыл?» деп айтырарга, оозу аксын долдур манчы дайнап олурар, чугааланыр-даа харыы чок. Демги Коля акывыс бир аякка-ла тодуп калган, мөөрейден үнгөн. Оон соонда база оолдар тода берген хевирлиг, шыдашпайн бадып турлар. Артистивис арткан оолдарны сорук кирип: «Хоомай эвес шаңнал алыр силер, кызыптыңар, оолдар!» — деп каап халып тур. Мөөрей киржикчилери суксап, шай-ла дээр. Ынчангаш оларга аяк долу сүттүг шайны дузалакчылар эккеп-ле тур. Чон-даа аныяк

оолдарны деткип: «Че-ве, чараштарын, изиг, амдангы манчы чүү боор, каракты шийикчиптиңер!» — деп алгыржыр олары хүлүмзүрүп каап олурар. Сөөлүңдө арткан 3 кижилер 45-45 манчыны чипкен. Оон ыңай черле жок болду. Түңнелинде манчы чиир мөөрейге бирги черни Белек Монгуш ээлеп, ээгилиг хөй ду шаңналга алды. Каң-Демир Ондар болгаш Герман Ооржак — ийиги, үшкү черлерже үнү оларга өртектер белектер билеттерин тывысты.

Черле ынчаш, манчы мөөрей солун-даа, тодуг-даа. Шагадан тура чон Шагааны байырлап тургаш, бо мөөрейге албан адааннажыр турган. Аалдың шыыраак кижилери 70-80-100-даа манчы чиптер турган болгай. Ол ышкыш бода ээди хайындырган аажок күнчүг, үстүг мүн ижеринге бо мөөрейлежир чораан. Бо удаа мөөрейниң тилекчизи Белек Монгуш Шагаа белзэ — кончут сөмү ээгилиг холду өг-бүлезинге чедер. Ол дег өөрүшкү кайда боор.

Алдыннай БАДЫ-ХОО.

Чуруктарны О.САТ тырттырган.

ШАГАА БАЙЫРЫНЫҢ ХҮРЕШТЕРИ

Спорт Спорт Спорт

Фоторепортаж

Шагаа байырлалына ту-
раскааткан хөй чоннуң улуг
онуургалын болдурган хем-
еглериниң аразында тыва
хүреш маргылдаалары онза-
й черин ээлеп турар. «Сү-
едей» спорт комплекзинге
нварь 8-9-та хүреш көөр
ээн көрүкчүлөр зал сы-
ышпас кылдыр чыылганын-
а кижилер элдесинер чүве
ок, барып-барып, Шагаада
хүрешти сонуургавас тыва
кижи кайда боор. Ынчангаш
елээр шак чоокшулаанда
илген кижилер «чудурук
иңмас» черге келдивис,
ай деп-ле эптиг олутту
птыыс.

Бай-Тайга оглу шүүлген

Февральдың 8-тиң хүнү. 256
оолдарның (он сес харга
хүрежи. Эң эгезинден-не
мага-боттук, чиик-кашпа-
режил турар мөге хамыктың
гейин хаара тудуп келди.
эрге Бай-Тайга кожуунуң
и Сайын Кашпык-оол-дур.
йгадан сөөлгү каш чыл-
шыырак мөгелер ады үн-
турда. Тээли ортума
ының өөреникчизи Сайын
оол төрөөн чериниң адын-
ж ол байдалды өскертп,
арлыында-ла республикага
а билдингир мөгелерниң
апарганын хүрешке ынак-
ир. 2-3 чыл бурунгаар үе-
р ол хүрештерге каш удаа
эжил келген. Аныяктар хү-
Сайын доктаамал шаңнал-
лерден дүшпейн, арга-дур-
көзүлдүр бедип турары
т. Эрткен чылын Бай-Тайга
уң малчыннар Наады-
база Тээли суунуң чаа
унуң ажыдышынынга

тураскааткан хүрешке Сайын Каш-
пык-оол түнел сегиржи алыш-
кынга Тываның Начын мөгелери
Ай-Демир Монгуш, Начын Коңгаа
олар-биле артып, чараш оюнну
көргүскенин утпаан бис. «Наадым-
2012»-ниң элээдилер хүрежинге ол
Таңдыдан Мergen Монгушка окта-
дыпкан. Ол-ла «Наадым-2012»-ниң
улуг мөгелер хүрежинге киришкеш,
Сайын Кашпык-оол Өвүрдөн Аңгыр
Кууларны октаан болгай, а Аңгыр
Куулар эрткен чылгы Наадым хү-
режиниң чемпиону Арзылаң мөге
Андрей Хертекти бо чылын октаан
дээр-ле, аныяк мөгениң деңнели-
ниң бедии кайы хире дээрзи бил-
дингир ышкажыл.

Чиик адак болгаш элээди оол-
дар хүрежи саадава чүве-ле бол-
гай, төнчү салыглар чоокшулап
келгени безин билдиртпейн баар.
Көрүкчүлөр хөй мөгелерниң ара-
зындан чүгле эң солун, чараш
арга ажыгланнарын сактып артып
каар. Ынчалдыр сес мөге арткан-
да эрткен чылын шүүлген Мergen
Монгуш, ооң-биле үжүрлешкен
Сайын Кашпык-оол, Улуг-Хемниң
мөгези Камгалакчы Монгуш база
Сүт-Хөлдөн Кайгал-оол Ондар бот-
тарының онагларын чииги-биле ок-
тааш, дараазында салыгже кирди.

Дөрт мөгениң салыгына эрткен
чылын ышкаш байдал тургустунган:
Сайын Кашпык-оолдуң удурланык-
чызы Мergen Монгуш. Дыка сол-
лун — ийи мөге бир чыл эрткенде,
база катап таваржып келген. Ам
кайызы-ла тиилээр ирги дээрзин
сонуургаан көрүкчүлөр олардан
карак салбастап ор бис. Мөгелер
бот-боттарын эки билчир апарган
болгаш, кайызы-даа деңге тутчуп
турлар. Элээн болганда, үе барым-
даалааш, мөгелерни дөрт хончуке
кирген соонда Сайын чараш арга-
ны ажыглааш (илбектээш), эрткен

чылгы удуун негеп ап, удурланык-
чызын октап алды. Камгалакчы
Монгуш Сүт-Хөлдөн Кайгал-оол
Ондарны октааш, үжүр булаажыр
эргени чаалап алды.

Хүрештин түнелинде ийи мөге
арткан: Сайын Кашпык-оол биле
Камгалакчы Монгуш. Шагаан-Арыг
хоорайның школачызы бо кай-
гамчык шыырак мага-боттук мөге
удавас ат-сураа билдингир аныяк
мөгелерниң бирээзи апаар дээр-
зи чугаажок-тур, эрткен чылын ол
дөрт мөгениң аразынче киргенин
сактыр боор силер. Олар элээн тут-
чуп келген соонда дедир хончуке
кириптерге, улуг мөгелер-биле хү-
режи чачыга берген Сайын үежи
эжин октап кааш, шүглүп үндү.

Элээди оолдарның хүрежи сол-
лун болду. Моон кандыг түнел
кылып болурул дээр-ге, мөгелер
Шагаа хүрежинге шыңгыы белет-
кенип турары илдең, эрткен
чылгы түнелинде бедик көр-
гүзүгнү чедип алыр дээш демисе-
жил турар-дыр. Ол дээр-ге тренер
башкыларның ажылының көскү
чедийшкени-дир деп санаар апаар.

Мөгелер чурту — Өвүр

Февраль 9-түн хүнү. Кожуун-
нар аайы-биле командалар ара-
зында хүреш: Өвүр биле Улуг-Хем
кожууннардан ийи-ийи команда
киришкен. Команда бүрүзү беш
мөгелиг 45 хардан өрү назылыг 1
мөге, 18 харга чедир 1 мөге база 3
шыырак мөге. Мөөрейниң дүрүмүн
езугаар эвээш санныг болган (ок-
таткан мөгелериниң саны хөй) ко-
манда улаштыр хүрешпес, үнер.
Бирээзи октадыпкан-даа бол, өске-
лери октап каан болза, октакан-
даа мөге командазы-биле дараа-
зында ээлчегде база хүрежир.
Бо хүрешке база-ла эрткен

чылгы Шагаада болган байдал
катапталтынды: чемпион Өвүр ко-
жуунуң командазы болган. Ооң
кежигүннери — Чимит Куулар,
Ким Седен-оол, Андрей Монгуш,
Алексей Монгуш, Артыш Монгуш
— олар түнел оюнга улуг-хемчи-

Начын мөгелер Ай-Демир, Сылдыс Монгуштар шаңнал
алырынга белен.

лерни («Улуг-Хем-1») ойнап алды.
Сан 2:2 турда, Чимит Куулар удур-
ланыкчызын октааш, командазына
тиилелгени чаалап берди. Кызыл-
дың «Динамо» командазы (Арзы-
лаң мөге Маадыр Монгуш баштаан)
тес-хемчилерни тиилээш, үшкү чер-
же үндү.

Шагаа хүрежиниң чемпиону

Улаштыр 128 шыырак мөге-
лерниң хүрежи эгеледи. Оларның

аразында беш Арзылаң мөге, 13
Начын мөге бар. Оларның аразын-
дан Маадыр Монгуш биле Чимит
Куулар аныяктарга үлегерлиг, ча-
раш оюнну көргүстү. М.Монгуш —
32, Ч.Куулар 16 мөгениң аразын-
че кирди. Чимит Куулар Тываның
муңчу малчыны дээрзин хүрештин
тайылбырлакчызы Тываның Улус-

туң хөөмейжизи Коңгар-оол Ондар
чарлаптарга, көрүкчүлөр адыш час-
кап байыр чедирди.

Дөрткү салыгга 16 мөге арткан-
да Сүт-Хөлдөн Руслан Ондар Ар-
зылаң мөге Чимит Кууларны, Сыл-
дыс Монгуш Опанас Семис-оолду,
Андрей Монгуш Ким Седен-оолду,
Алексей Монгуш Начын Монгушту,
Сайын-Белек Түлүш Айдың Отчур-
жапты октады.

Бешки салыг. Сес мөге арткан-
да Эрес Кара-Сал, Сайын-Белек
Түлүш, Сылдыс Монгуш, Ай-Демир
Монгуш олар Андрей Монгушту,
Алексей Монгушту, Аңгыр Куулар-
ны, Руслан Ондарны октады.

Алдыгы салыг. Дөрт мөге арт-
канда Сайын-Белек Түлүш Ай-
Демир Монгушту октааш, бирги
чер дээш хүрежир эргени чаалап
алган. Эрес Кара-Сал биле Сылдыс
Монгуш аай-дедир хончу чедир де-
мисешкен соонда Арзылаң мөге
октады.

Түнел салыг. Ийи Арзылаң
мөге арткан. Чоокта чаа Каа-Хем
кожуунуң организаптап эрттир-
гени хүрешке Сайын-Белек Түлүш
октаанын сагындырып каалы. Бо
удаада кым шүглүр ирги деп үр
боданыр-даа чай алынааны-выс-
та, катый кагар арганы Сайын-Бе-
лектин чедир кылып шыдаваанын
ажыглааш, Эрес Кара-Сал тиилел-
гени чедип алгаш, Шагаа-2013-түн
чемпиону атты чаалап алды.

Арзылаң мөге Эрес Кара-Сал
Японияга профессионал сумо хү-
режинге киржиринге дуза-детким-
чези дээш чангыс чер-чурттуглары
— сүт-хөлчүлөргө өөрүп четтирге-
нин илеретти.

Февральдың 12-де бистин
мөгелеривис Эрес Кара-Сал, Ан-
дрей Монгуш олар Японияже
тренер башкызы Каң-Демир Куу-
лар-биле кады аъттаныпканнар.
Мөгелеривиске тиилелгени болгаш
ак орутку күзеп каалыңар.

Дараазында болур хүрешти
февральдың 23-те Таңды кожуун
организаптап эрттирер.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

Шагаа хүрежиниң тишлекчилери болгаш деткиччилери.

Оюн-оол САТТЫҢ тырттырган чуруктары.

БОЛГАШ СОЦИАЛ АЖЫЛДАКЧЫЛАР ДӨГЭЭ ДААНЫҢ ЭДЭЭНГЕ ШАГАА ХҮНҮН УТКААН

ШЫН
http://shyn.ru

ШУПТУ КАДЫК АМЫДЫРАЛ ДЭЭШ

Репортаж

Шагның чаагай байырлары — Шагааның бүдүүзүндө, февраль 10-да, «Тайга» дыштанылга бааза-зынга республика чергелиг «Бүгү-россияның хаак оруу—2013» деп кадык амыдыралды суртаалдаан XXXI Бүгү-россияның массалыг хаак чарыжының кышкы спортчу байырлары болуп эрткен. Аңаа чүглө Кызыл хоорайдан база чоок-кавы Бии-Хем, Кызыл, Танды кожуннар эвес, орук-сууру ырак Тере-Хөл биле Тожудан безин, а ол ышкыш кожоларыыс Хакас Республиканың төлээлери база киришкен. 600 ажыг спортчунун назы-хары 2 хардан 73 хар четкен.

«Тайга» дыштанылга бааза-зы. Эртенгинин 10 шак ажып тур. Найысылалда чеже-даа соок дыңзып келген болза, «Тайгада» черле тайга-сынның чер болгаш, агаарның базыышкыны чылыг-даа ышкыш-тыр. Улус-чон чаа чыгып, хоорайдан орукта машина-балгат сүржүп алган хөйү-биле кээп тур. Ажылым аайы-биле кайда-чүү барын, таныыр-билер улузум бар бе дээн бодал-биле өрү-куду көрүп тур мен. Арыг агаар, ак хар шак ынчаар меңээ дээштиг болганы ол бе, хаактаар улус бүрткедир столда манал тур мен. Хаактаар бодал меңээ, шыны херек, шуут турбаан, ынчалзажок херээжен улус даңзызынче туруп алганым-ны бодум безин билбейн барган болдум. Бүрткеткеш, дугаарым ап алдым. Кады келгеним фото-корреспондент коллегам мени аажок деткиди. Оон хаактарны үлээр черден алгаш, даштыгаар үнүп келгеш, боданып тур мен:

«600 ажыг спортчунун назы-хары 2 хардан 73 хар четкен.

«Сөөлгү катап хаактарны студентилеп тургаш кеткен болбазык мен бе, ынчан сонуургалым болганда, ам ажырбас боор мен» дээш, бүзүрелдин-биле спортчу хемчегиниң байырлыг ажыдыышкынынче углаптым. «Хүндүлүг, спортчулар, аалчылар, байырлыг чыскаалче шуптунарны чалап тур бис!» дээн үн дыңналы-дыр. Аныяк-чалыы, улуг назылыг дээш, кандыг кижилерни чок дээр! Албан-организациялар база хөйү-биле дыка идепкейлиг келгенин эскердим.

Байырлыг чыскаалды Кызыл хоорайның аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле департаментиниң начальниги Айдыс Сундуй ажытты. Чыылган чонга байыр чедирери-биле сөстү ТР-ниң аныяктар херектериниң болгаш спорт талазы-биле сайыт Уран-Кыс Сергеевна Ондар алгаш: «Бо хүн Бүгү-россияның массалыг спортчу хемчээне Россияның 70 субъектизи үнген. Бүдүн Россияның хөй санныг чурттакчылары массалыг хаактаашкынче идепкейлиг кижип турар. Оларның аразында бистиң республика база аңгы-аңгы кожун-сумулары-биле кады Россияның хаак оруунче турупкан. Бо дээрге эң-не улуг хемчээлдиг спортчу төлөвилелдир» — дээш, байырлар ажыттыг-ган дээрзин чарлады. Улаштыр

чаңчыл езугаар Тываның болгаш Россияның күрүне туктарын ыдык ырлары-биле көдүрдү. Туктар көдүрер аас-кежик мурнуку чылдарның Россияның хаак оруунун чемпионона онаашкан. Чыскаалдың байырлыг ажыдыышкыны доозулду. Спортчуларны стартче кыйгырды.

Кижипүрүзүнге кызыл болгаш көк өңнүг спортчу бөрттерни үлөп тур. Старттын бирги ээлчээнде VIP-чарыштын (2014 м.) киржикчилери маңажып үндү. Спортчуларның бажында Тываның Баштыңының бирги оралакчызы Михаил Козлов шалыпкыны аажок чүгүрүп үндү. Оон аңгыда Тываның Чаазааның Аппарадының болгаш Администрациязының, яамыларның, Кызылдың мэриязының база муниципалдыг албан черлериниң харысалгалыг ажылдакчылары хаактап үнүп турлар.

Ийги ээлчегде стартче 18 харга чедир аныяктарны чалай берди. Школачыларның башкылары, ада-иелери аныяк спортчуларны деткип, оларның хөй-аьдын көдүрүп турлар. База-ла кызыл, көк бөрттерни кеткеш, чаржып-ла үндү. Мен хаактарым тудуп алгаш, ээлчээм манал тур мен. Аныяктар маңажып үнген соонда, канчангаш көөрүмге, хөйүнү соондан аажок бичи оолчугаш хаактап чоруп олур. Оон чанында ачазы хевирлиг аныяк ада оглун мактай аарак: «Че, оглум, бурунгаар, сен шыдаар сен» — деп сорул кирип чор. А оозу база шору углап турар болду. Хамыктың кичээнгеи — чүглө ол бичи, чаптанчыг оолчу-гашта. Ону чаптааш, ооң-биле чу-гаалашпайн баар аргам чок болду. Хаактарым колдуктапкаш, чанынче маңнап-ла кагдым. Аңаа чеде бергеш, ат-сывын айтырарымга, хаагының бажыны көрүп, дыңналыр-дыңналбас кылдыр бир ат адады. Ыды бээрге, мырыңай чаптанчыг апарды. Оон ачазы: «Эр кижипыдычал болбас, оглум, адыңны база катап дыңзыг адап берем» — дээр орта, оозу ам бажын көдүрүп кээп: «Чаяан» деп тодазы аажок харыылады. Харын айтырарымга, хол-хавын көргүзүп тур, хирези иштинде харын салаалары-биле көргүзүп турар хире болду. Шала эпчосунуп, эгенип турарын эскергеш, ачазындан оглунун дугайында айтырарымга, ол: «Мени Байлак Биче-оолович Чурук, а оглумну Чаяан Чурук дээр, ол Кызылдың 30 дугаар уруглар садыныче барып турар. 3 харлыг. Бо ортун оглум-дур, улуу ам чаа чаржып үне берди. Мен оолдарымны кадык болзун дээш спортче хандыкшыдып турарым бо» — деп харыылады. Спортчу адашкылары үр тутпазы-биле чедиинкинерни болгаш кадыкшылды күзээш, салыптым.

«18 хардан өрү назылыг киржикчилерни старт шугумунче чаладыыс!» — дээн үн дыңналган соонда, шала дүвүрөп эгелей бердим. Хаагым кеткеш, үшкү ээлчег-ниң киржикчилериниң аразынга туруп алдым. База-ла демги чараш бөрттерни үлөй берди. Меңээ кызыл өңнүүн бээрге, бөргүм солуп алгаш, оожургай бергенимни эскердим. Хаактар ап тургаш, бодум бүзүрелдиг турган бодум, ам арай дүвүрөп, 20 ажыг чыл хаак-

«Шын» солунунун спортчузу-хаакчы В.Конгар.

таваан, белеткел чок кижип канчаар кижип боор мен дээн хевирлиг бодалдар бажымда шуужуп-ла тур. Фотокорреспондент коллегам мени аажок деткип: «Ажырбас, шыдаар сен» — деп көгүдүп тур. Бир таламда аныяк оол тур, а бир таламда назы-хары улгады берген 60-70 харлыг хире өгбелер тур. Оларже көргеш, «боттун күжүн шенеп көөр» дээш «старт» дээн кыйгыны манал тур мен. «Старт» дээн соонда шупту шуужуп үндү. Хаак оруунче кирип алгаш, арты-мурнумче-даа көрбейн, чүглө бурунгаар чүгүрүп-ле чор мен. Орук кыдыында улуг-бичии шивилер караңайнып-ла тур, оозун бодаарга, шору дүрген чоруп оор хевирлиг мен. Удатпаанда тыныжым шала бергедей бергенин эскерип, «ам дедир углаар кижип боор мен бе» деп бодал чоруй, студентилеп тургаш, күш-культура башкымның, харалаан адын утуп-кан-дыр мен, чагыын сакты хонуп келдим, «хаактап маңнаарда, бодунарның тыныжыңарны шын башкарып билер болзунарза, кайы хире-даа хемчээлди чайлыг эртип келир силер» дээни бажымга кирген соонда, чинги аажок улаштыр маңнап чоруп кагдым. Старттан барык сөөлүндө үнген бодум элээн каш киржикчилерни мурнап, эртип-даа чор мен. Бодумну кол-ла чүве «тиилелге эвес, а киржилге» деп бодап, хөй-аьдым көдүрүп чор мен. Хаак оруу бир кезек черде кудургай, а бир кезекте дөш өрү апаар болгай. Долгандыр ак харны көрүп каап, шивилерниң шуужуп эртип турарын база кичээнгеим ынаар салып чор мен. Школачы база студент тургаш, хаактап турганымны сактып келдим. Кудургай куду бадыптарым билек, чүрээм шуут тиккиңейи-ле берди. Мурнумда 482 дугаарны «чайлаңар» дээш, оон чанындан сыыладыр бадыптым. Киржикчилер шылап эгелээн хевирлиг, хаактарын уштуп алган-даа, орук

кыдыында дыштанган-даа кижип бар. Мен чогуу чүткүдүп-ле чор мен. Дөш өрү келирге, мен база дыштаныр хевирлиг мен деп бодап чорумда, артымдан улгады берген угбай мени ажып каапты. Дыштанырым-даа уттундуруп, сорул кирип, улай чоруптур. Дөштүн бажыңче үнүп кээримге, «5 км» дээш согун айтып каанын көргеш, ында турган хайгааракчыдан 1 км кайнаар углаар деп айтырарымга, ол менче көргеш, чок, шупту бо орук-биле чоруур дээрге, ам бажымга 5 км хемчээлдиг дистанцияже үнгеним билдинген, мен чүглө 1 километрже кордап үнген болбазык мен бе. Ам канчаар, улаштыр чоруп кагдым, орук ара канчал дүжүп каар боор. Демги-ле 482 дугаар мени мурнап каапты, соондан ызыртыр четкеш, ажып алдым. Шылап чорумза-даа, чаржып үнгенимге хараадаан бодал бажымга чаңгыс-даа катап кирбеди, харын-даа Шагаа бүдүүзүндө бедик тей кырынче үнүп алырга эки дээн бодал мени оожуктуруп турду. Байдалым чогуу эки, арай-ла шылап чоруур хевирлиг мен. Соомда-мурнумда аңдарлып-даа турар улус бар, мен база ийи-үш-даа катап аңдарылдым. Аарышкы чогуу дыңзыг эвес, чүгээр. Бодумну «мынча чылдар эрткенде, белеткел чок база шыдаар-ла-дыр мен» деп мактап чор мен. Удатпаанда «финиш, финиш» дээн үн дыңналган соонда, коллегам мени аажок тырттырып, уткуп тур. Ол дораан мээң байдалымны айтырып, сагыш човап тур. Байдалым эки боорга, оожургай берди. Бодумнуң спортчу күжүмнү шенеп чоруп турумда, шаңналдар база эгелей берген болду. Дүрген-не ол угже маңнаптыыс.

VIP-чарыштын тиилекчизи Тываның Бойдус курлавырлар яамызының төлээзи Альберт Бараан дистанцияны 8 минута 23 секунда дургузунда эрткен. Ийги черни

Танды кожунунун Төлээлери хуралының депутады Владимир Оюн, үшкү черни республиканың Дээди Хуралының (парламентинин) депутады Шолбан Доржу алган. А херээжен улус арасында VIP-дистанцияны бир дугаар дөттөр школазының күш-күмүш башкызы, бо хемчегиниң хөй дургузунда киржикчилер Владимир Оюн эртип, тиилекчи болган. Ийги черге Бойдус курлавырлар яамызының төлээзи Алена База үшкү черге саналга палатаның ажылдакчызы Лариса Шамурак төлөптүг болган.

5 км хемчээлдиг дистанция мээң «маадырлыгы-биле» оорумга бирги черни — Тон Айгуля Чигжит биле Азлыта чат, ийги черни Тываның ындан Долаана Биче-оол, Хемден Өлчей Ондар база черни Чаа-Хөлден Айлана Бан биле Кызылдан Шончалайты олар алган. Эр улус арасында Бии-Хемден Мерген Хертек лээн, а Тере-Хөлден Начынгуш ийги черни база үшкү Бии-Хемден Орлан Монгуш алган.

Тускай шаңналды 73 хар Константин Владимирович Долов биле 3 харлыг Чаяан оларга эң-не улуг назылыг эң-не бичи киржикчи дээш тузунда тыыскаан.

Шаңналдар доозулган киржикчилерниң-даа, эрттирлерниң-даа бодалдарын дым.

Уран-Кыс Сергеевна Ондар-ниң аныяктар херектери болгаш спорт сайыды хүнгү Бүгү-россияның массалыг спорт байырларында бүдүн сыяда 500 муң кижип киржип Бистиң республиканың чон идепкейлиг болганы өөрүнчүг-дүр. Шуптузунун аьды бедик. Чыл келген киржикчилерниң саны немежирар. Баштай 3 чыл бурунгаар кижиден эгелээн бис. Хаак биске баазалыг спорттун хем болуп турар. Ону бис сайыдыры-биле улуг концепцияны ху-алган бис. Ынчангаш бо школаларның болгаш уруглар спорт школаларының матер техниктиг турлаа экижип эгел-Удавас хаак спорту Тывага 80-дарың деннели-биле денне боор деп идегел улуг».

Анчикай Чадамбааевич Иды, 69 харлыг, Чаа-Хөл кожунун уругларның спорт школының тренер башкызы: «Бүдүн назынымда хаактап тур мен. Бо удаада 10 км хемчээ кириштим. Мында 4 класска класска чедир өөреникчилер ген бис. Аныяк-өскенге кады шылды, спортка ынак болу күзээр-дир мен».

Спортчу байырлар доозу киржикчилер урук-сууруктап эгеледи. Бис база «аьттангыт» Бедик көдүрлүүшкүнүг, боду багай эвес спортчу хевиримге гаарланып: «Байырлыг, «Тайга» боданмышаан, арыг сеткил-сак биле чаныптым.

Валерия КОНГА

Оюн-оол САТТЫҢ тырттыган чуруу.

Февраль 14 – Ыдыктыг Валентин хүнү

ЫНАКШЫЛДЫ АК СҮТ ЫШКАШ, ЫДЫКШЫДЫП ҮНЕЛЕНЕР!

Ыдыктыг Валентин деп кайгамчыктыг байырлалдың төөгүзү тынчтыксыг чажыттар-бис шыптынган болгаш оң дугайында аңгы-аңгы болчургу чугаалар-биле оораттынып турар. Ындыг-даа болза, эвээш эвес ениң дургузунда февральны ынакшааннарның олгаш романтиканың деп билир бис. Ыдыктыг Валентин хүнү християн болгаш эрте-бурунгу мезу-чаңчылдарның ут-шынарын сиңирген деп ий-даа төөгүдө айтылган болуп турар.

Жилерниң сагыш-сеткилин чараш, бедик чадазы ынакшылды алгап-мак-делгереткен бо байыр-Тываның ынакшааннарыр хүлээп ап турары соңыг. Ынакшыл деп чүл? Ылга кандыг үнелер бээр? Ынакшааннар байырла-дугайында чүл чугаалап силер? Бо айтырыгга ха-илеп, Кызыл хоорайның салгалдың чурттакчы-ың — ынакшааннарының бодалын номчукчу-биле

үлештивис.

Өг-бүлө туткаш, 53 чыл болган, «Өг-бүлө, Ынакшыл болгаш Шынчы чорук» деп медальдың эдилекчилери,

куш-ажылдың хоочуннары, 5 ажы-төлдүн төлөпиг ада-ие-зи Сайзов Дамдынович, Алек-сандра Идамовна Дирчиннер:

— Ынакшыл деп сөс хөй талалыг болур. Кижичаңдан ада-иезинге, чоок улустарыга ынак болуп өзүп кээр. Школага

эш-өөрүңге ынак болур. Чалыы, чараш назынның өшпес оду — бүгү чуртталгазында өөрүшкүнү, бергелерни үлөжип кады чурттаар эжинге ынакшыыр. Үш дугаар адаттынган ынакшыл кижиге эң-не кол чаглак болур. Ынак кижизи-биле өг-бүлө болуп, ажы-төлдү өстүрүп, чонунга, чуртунга төлөпиг чо-руу-биле бараан болуп чорууру — ынакшааннарның аас-кежи-дир. Чоокку үелерде тывыл-ган Ыдыктыг Валентин хүнүн чараш байырлал деп үнелээр бис. Аныяк-өскенге чагывыс — чүгле бөгүн Ынакшааннар хүнүндө ынак эжинге белек кылыр эвес, хүнүң-не бот-боттарыңарны өөртүп чоруур болза, ынакшыл оңмас болу-рун утпаңар. Ынакшылды ак сүт ышкаш, ыдыкшыдып үнеле-нер! Ынакшылды чүден артык

камнап чоруңар!

Оюунуң ынак эжи Аяс:

— Ынакшыл дээрге чүрээм-ниң шилип алганы кыс эжим бис ийиниң аравыста эң-не со-

лун, дүвүренчиг байдал деп санап турар мен. Ынакшыл бергеш, уйгу-дыжымны утуп, чүгле ынаамны сактып, бодап, ол дег эргим кижичаң тывыл-байын миннип турар сагыш-сет-килимниң хуулгаазыны-дыр. Бо хүн шупту ынакшааннарга бот-боттарыңа ынакшылын база катап илередиринге таарымча-лыг байырлал-дыр.

Аиданың ынак эжи Рус-лан:

— Ынакшыл дээрге долган-дыр дээрде Бурганывыстың, амылыг бойдузувустуң чырык

өртөмчейге кижичаң амытанны аас-кежиктиг болзун дээш чаяап берген шаңналы-дыр. Ынакшыл бергенимден бодалдарым өн-дүр-чырык, сагыш-сеткилим арыг, уян, ынак эжим-биле кады кандыг-даа бергедээшкиннерни

ажып эртеринден чалданмас, чүглүг куш дег сергек, хөглүг болуп чор мен. Чырык делегей кырында шупту ынакшааннар-ны камгалап-карактап чоруур ыдыктыг Валентинниң төөгүзүн номчаан мен. Аңаа тураскаа-дып мөңгөжиткен байырлалды үнелеп, ынак кижилеривиске эң-не чараш белекти кылыр ужурлуг бис.

Чаяна ЧЫКАЙ чугаалашкан.

Өске чурттарда...

Ыдыктыг Валентин хүнүнүн бот-ыналганын бээр 16 чүс ап турар деп, эртемденнер рар. Чер кырынга ону бир III веке, АКШ чурттары-чылдан эгелеп, а Россияга үс чылдың 90 чылдарының тура демдегеп эгелзэн. Хүнүндө ынакшааннар арынга ажык чагаалар, суй болгаш боодал чечектер ынакшылын илеретчир. Бо байырлал хүнүндө куда өг-бүлө тутары кончуг таа-ы. Бо хүнде өг-бүлө туткан-ның ынакшылы кезээ шаг-ы болур деп санаар. Бо да ынакшаан улус бот-та чигир холумактыг аш-ур болза эки. Шак ыңдыг талиядан дамчып келген. Ынакшааннар хүнүн аңгы-аңгы канчаар демдегеп эрт-арыл?

Францияда — Валентин хүнү.

Францияда бо хүнүн кижизин чигир-биле хүн — ыдык-ыл. Оон үелерде үрек дүр-үрчиппаны лиг белек ээр турган. Чүге дээрге маанда хөй чигир кирип вектин эгезинден тура тиринден кылган чүрек конфеталар үндүрүп эге-үеден эгелзеш свекла-н кылган конфеталар үрек дүрүзүлүг халтарда олоклад конфеталар ба-н кол белзз апарган.

Францияда — Валентин хүнү.

Ынакшыл та-лазы-биле эң-не романтикалыг нация — фран-цузтар. Француз-тар бо хүнде бот-боттарыңа үнелиг белектер сунчу-рунга ынак. Ынак-шаан кижизинче улуг кичээңгейни салып, ынакшы-лын илереткен «валентинкаларны», чүрек дүрүзүлүг халта шоколад кон-феталар, чүрек хевиринге кескен колбаса, роза чечектерни болгаш «Сеңзэ ынак мен!» деп бижиктиг суй белекти сунар. Романтикалыг байырлалда өг-бүлө тутар кижизинге санал кириери чогумчалыг. Бир эвес эр кижичаң ол хүн бодунуң ынакшаан кижизинче кичээңгей салбас болза, «ынак эвес» деп демдекти илередип турары ол деп французтар санаар.

Англияда — Валентин хүнү.

Англияда Ва-лентин хүнүн час келген деп са-наар. Ол үеде дээрде куштар кады чоруур шын-чы эжин тыпчып ойнаар. «Вален-тин хүнү келирге, дээрде куштар боттарының эштерин тывар» деп англичаннарның чечен сөзү база оон укталган. Валентин хүнүндө элзэн хөй аныяктар чыгып алгаш, кыс уругларның аттарын саазын кескиндилеринге бижээш, оларны оолдарга сывытыр. Оол таварыш-каны кысты хөглөдип, солун, чараш черлер чедирер, бүдүн чыл дургу-зунда шилиттинген кыс оолдун «Валентинказы» болуп артар.

Чижээ, Дербширде езулуг шын-чы ынакшыл манаан аныяк херээ-жен кижичаң февраль 14-түн хүнү-нде бичежек саазыннарга эр аттар бижээш, хемче салып бадырыптар. Оларның бир дугаар агып батканы кыстың келир үеде чурттаар эжи-ниң ады ол болур.

Россияда — Валентин хүнү.

Россияда чыл-дың-на аныяк-тарның 80 хуузу Ынакшааннар хүнүн демдегеп эрттирип турар. Оларның 50 хуу-зу 18-тен 25 хар үезинде аныяк-тар болур. Ва-лентин хүнүндө ынакшааннар бот-боттарыңа белектер болгаш чүрек дүрүзүлүг агаар шарлары бер-ип, аяныг кезээлерже чалажыр, «валентинка» ажык чагааларыга ынакшылын илереткен шүлүктөр бижир. Ынакшаан кижизинче са-гыш салыышкын дээрге ынакшы-лының кызыгаарын херечилзэни-ниң демдээ болур.

Чамдык Иран, Саудовск Аравиязы дээр чижектиг чурттарда бо хүнү байырлаары хоруглуг. Ол хүнде садыгларга байырлал хүнне-ринге хамаарышкан барааннарны садары безин хоруглуг. Үстүндө чижеглзэн чурттарның чону ышкаш тыва аныяктар база Валентин хүнүн онзагай байырлал кылдыр демдегеп эрттирип турар. Байырлал хүнүндө бот-боттарыңа чүрек дүрүзүлүг ажык чагааларны, суй белектерни белекке бээр, кады кино, концерт көөр дээш, оон-даа өске тывызыксыг аргаларны ты-вары күзөңчиг. Ынак кижизинден манавааны белек алыры, онзагай санал дыңнаары кижичаң өөрүнчүг болгай.

Сайсуу ХЕРТЕК белектзэн.

КАНДЫГ БОДАЛ БАШКА КИРБЕС ДЭЭР...

Амыдыралдан чугаа

Тываның күрүне шаңналының лауреады, Тыва Республиканың ал-дарлыг артизи Надежда Наксыл-биле шагда-ла ажыл-иш аайы-биле танышкаш, амыдыралда ол ояр эдержип чоруур бис. Ажыл-мер-гежилвис аайлашкак, чогадыкчы утка-шынарлыг болганы аңаа улуг салдар чедиргени чугаажок.

Бистер кончуг хып дээр аныяк-чалыы турар шаавыста Ынакшаан-нар хүнү деп байырлал турган эвес. ССРЭ чурттары ыңдыг ба-йырлал эрттирбейн турган болгаш ыңдыг. Совет Эвилели буступ дүш-кен, бистин чалыы шаавыс (бистин даадым, мээң аан) оон-биле кады караш кылдыр эрте берген. Мээң-даа назы-харым «дөгзэн», а Надя Наксыл ам-даа чалыы, чараш хе-вээр.

«Ынакшааннар хүнү-биле!» деп байыр чедиришкенин база Нададан эң баштай дыңнаан мен. Ол менээ дыка чараш ойнаарак-белекчигеш — кызыл чүрекчигеш сунду. Ында бир-ле чүве бижип каан де. Школага-даа, институт-ка-даа немец дыл өөренип чораан болгаш, англи дылда бижзэн ол сөстөрнүң утказын-даа билбзэн мен, ынаар сиңиклзэн-даа мен. (Сөөлүң-де эскерип турарымга ыңдыг чү-рекчигештерде «англиеп «Сеңзэ ынак мен» деп каан боор чүве чо-раан). Кады агаарлап кылаштажып чорувуста ол дужуп келген таныыр-танывазы-даа, улуг-аныяк-даа кижилерни «Ынакшааннар хүнү-биле!», «Ыдыктыг Валентин хүнү-биле!» — деп байыр чедирип, аажок өөрүп, арын-шырайы улам чараш апарып, сагыш-сеткили аажок дойлуп-хөлзеп турарын көргөш, мен иш-тимде «Надыа-даа ынакшаан-

дыр, о!» — деп түңнел кылып, ол чылдың февральдың 14-түн хүнүн ыңчаар сактып алган мен.

Чоорту чылдар эрткен тудум, ол байырлал улам көскү, дыңналгыр апарган. Шынал-ла, дыка солун, чараш төөгүлүг байырлал болган. Ону бүгү делегей байырлап турар. Бүгү делегей-биле чергелештир Россия, Тыва база байырлап турар апарганы өөрүнчүг.

Бир чылын февраль 14-те, эр-тен эрте, Надыа мурнатпазы-би-ле, ажылче маңнаарының бетинде телефоннааш, Ыдыктыг Валентин хүнү-биле байыр чедирип каар-дыр дээш долгай кааптым.

— Алло, экии Надя! Ынакшаан-нар хүнү-биле! — дээш, белең оду-ругларымны номчуй кааптым.

Чаражымга ынакшылым — Чаштыг карак бүлдензээжи.

Эргимимге ынакшылым — Эриг баарда ийлзэн ыжык.

Ортунумну сагынганым — Оожум хөлдүн муңгаралы.

Эргимимни сагынганым — Ээн хову кударалы...

— О... Ой, эжен-не бо! Катап база чугаалап берем. (Ынава-дым). Эртежиниңи ала? Четтирдим. Ынакшааннар хүнү-биле! — деп, ол артып кагды.

Сөөлүңде ол хүнү сактып чу-гаалажы бээривиске, билдингени болза, «Ол шүлүктүң чаражың! Сактыр дээш чаңгызын-даа чадап каан мен. Оон бажымга хенертен мындыг бодал кире дүжүп келген чүве: «Эжен сүлде, бо киживис ынакшыл берген эвес чүве бе?!».

Ынакшааннар хүнүндө кымның бажынга, кандыг бодал кирбес дээр...

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

Байыр чедиришкени

Эргим киживис **Сарыг Енданович** февраль 12-де 65 харлаан. Эргим киживиске быжыг кадык-шылды, узун назынны, ак орукту күзедивис.

Бажалары, чуржааттары.

Анна ДОЮНОВА Чаяал кааның оолдарың
Чаяалгалыг уктуг-дөстүг.
Төрүттүнгөн хүнүң-биле Кенээттериң чараш кыстар,
Төрелдерин дөгөрези Уйнуктарың эрес-шоваа.
Байырлалың бүдүүзүндө Каас-чараш чурумалдыг
Байырыгың сөңнел тур бис. Кара-Хөлдүң
Ажыл-ишчи бүдүш-чаның, Ховар, көжээ кыстарың
Аажок шевер болганыңга, бирээзи сен.
Чоннуң-биле харылзааңга Чүрэвистиң ханызыңдан
Чоргаарланып чурттап чор бис. Чүс-даа чылда чурттаарыңны
күзедивис.

Кызылда, Кара-Хөлдө хөй санныг төрелдери.

Бистиң эргим, ынак ачавыс, хүндүлүг честевис **Борис Иргитович ДАРЖАА** бо хүннерде 60 харлаан юбилейин демдегледип турар. Ол хөй чылдарда совхозка сарлык ажаак-чыларының бригадири болуп ажылдап чораан. Өскүс арткан чуржулары бисти амыдыралче үдежи, беш ажы-төлүн эртем-билигге чедирип, уйнуктарын өстүржүп чоруурунга чоргаарланып бис. Хүндүлүг честевиске юбилейин таварыштыр байыр чедирбишаан, дараазында одуругларны бараалгаттывыс:

Каткы-хөглүг, эрес-кежээ Кадык-чаагай чорууруңу
честевисти күзевишаан,
Аас-кежик, өөрүшкү Ажы-төлүң күдүк басып
ойбайн чорзун! мөгөйдивис.

Ажы-төлү, чуржулары, бажалары болгаш хөй санныг уйнуктары.

Чонунга хүндүткелдиг ажылдап чоруур чолаачы дунмавыс **Анатолий Часыг-оолович ЧАНЗАН** бөгүн 50 харлап турар. Ынакшаан-нар хүнү байырлалда ийи дакпыр өөрүшкү — мугур харын демдегледип турар дунмавыска аас-кежикти, кадыкшылды, хөй өөрүшкүнү, олча-кежикти күзедивис. Ол бир оол, бир кыстың ынак ачавыс, кернивис Артыс Бөлгүм-ооловнаның быжыг чөлөнгинжи бооп чоруур.

Ачавының, авазының хөймегеги,
Алган эжи, ажы-төлдүң чөлөнгинжи,
Амыдырал, ажыл-ижин тудуп чоруур дунмавыска
Авыралы, сүлдө-сүзүү бедик боорун күзеп тур бис.
Өг-бүлезиниң бүзүрелдиг даянгыыжы Анатолий Часыг-ооловичи-ниң чаа үнүп келген Чылан чылында оруу ак, чоруу чогуңгур болзун деп йөрээп тур бис.

Авазы, угбалары, честелери, дунмаларыңдан.

Садып турар

Чаагайжыды туткан дөрт өрээлдиг ба-
жыңны садып тур мен.

Харылзаажыр телефону: 8923-385-71-75.

Извещение

В администрацию Каа-Хемского района поступи-
ло заявление от гр. **Салчак Чингис Таш-ооловича**
о предоставлении земельного участка из земель
сельскохозяйственного назначения (пашни, пастби-
ща), общей площадью 460000 кв.м. (площадь ориен-
тировочная уточняется по материалам межевания),
расположенного по адресу (имеющего адресные
ориентиры): Республика Тыва, Каа-Хемский район,
с. Бояровка, местечко Ключикино, для сельскохо-
зяйственного использования, в аренду сроком на 49
лет.

В рамках действующего законодательства в те-
чение 30 дней со дня опубликования данной информа-
ции администрация Каа-Хемского района принимает
письменные возражения по данному заявлению.

В отдел по управлению муниципальным иму-
ществом и земельным отношениям администрации
Тес-Хемского кожууна поступило заявление от граж-
данина Российской Федерации **Томур-оол Алек-
сандра Борисовича** о предоставлении земельного
участка в аренду сроком на 5 лет из земель сель-
скохозяйственного назначения, для ведения лично-
го подсобного хозяйства с кадастровым номером:
17:12:1203001:40, общей площадью 1200 кв.м.,
расположенного по адресу: Республика Тыва, Тес-
Хемский район, с. Шуурмак, Куран, ул. Куранская,
дом 149.

В рамках действующего законодательства в те-
чение 30 дней со дня опубликования данного изве-
щения отделом по управлению муниципальным иму-
ществом и земельным отношениям администрации
Тес-Хемского кожууна принимаются письменные
заявления и возражения по данному заявлению.

Анонс

Дорт харылзаада:
Номчукчу —
чоннуң артистери —
солун

«Шын» солун редакциязы
февральдың 16-да 10.00 шак-
тан 12.00 шакка чедир Ада-чурт
камгалакчыларының хүнүңге ту-
раскааткан «дорт харылзааны»
эрттирер. Чалаткан аалчылар:
Тываның национал оркестри-
ниң удуртукчузу Аңгырак Хо-
валыг, Тываның
Улустуң хөө-
мөйжилери:
Игорь Көшкен-
дей, Андрей
Монгуш база
ыраажы, хөг-
жүмчү Каң-Хү-
лер Саая-биле

эрттирерин номчукчуларывыска
дыңнадып тур.

Ынак ар-
тистериңерден
сонуургаан ай-
тырыгларыңар-
ны «дорт ха-
рылзааның»
дараазында
телефоннары
дамчыштыр
салып болур силер:
(394-22) 2-01-35; 2-30-69.

Чаңгыс аай
бүзүрел телефону

Психологтук дүрген
дуза чедирер албан чери-
ниң тускай мергежилдиг
психологтары силер-биле
кажан-даа харылзааны
тударыңга белең. Муңга-
ралдан, коргуушкундан,
муңчулушкундан, хөй
бодалдардан адырлыр
деп бодаар болзуңарза,
8-800-2000-122 дугаарлыг
телефонче долгап болур
силер.

Кандыг-даа телефон-
дан долгаары халас бол-
гаш чажыт.

Идамчап Федорович
КАГАНОВИЧ (Кыргыс)

Бистиң ынак, эмерел сеткил-
диг ачавыс, уйнуктарының эрге-
лиг кырган-ачавыс, күш-ажылдың
хоочуну, ТР-ниң Чазак Даргазының
Хүндүлел бижининиң, ССРЭ-ниң,
РФ-тиң, ТР-ниң Ыяш Ажыл-Агый
яамыларының хүндүлел бижик-
териниң эдилекчизи Идамчап Фе-
дорович Каганович 2013 чылдың
февраль 11-де хенертен мөчээң.
Ол 1939 чылдың апрель 22-де
Эрзин кожуунда Алдын-Уургайга
төрүттүнгөн. Школа доозуп, ше-
риг хүлээлгезин Ыраккы Чөөн
чүкке эрттиргеш, Тываның көдээ
ажыл-агый техникумунун механи-
зация салбырын дооскаш, Эрзин
кожуунун «Нарын» колхозтун
инженер-механигинге ажылдаан.
Автопарыгын чаа станоктар-биле
дериинге чогаадыкчы, сагынгыр-
тывынгыр талазын ол көргүскөн.

Амыдыралының аайы-биле
Эрзин суурга көжүп келгеш, арга-
арыг ыяш ажыл-агыйыңга ажыл-
дай берген. Бот-өөредилге-биле
Красноярскиниң политехниктиг
институдунун ыяш ажыл-агый фа-
культетин доозуп, Эрзин арга-арыг
ыяш ажыл-агыйын 25 чыл иштин-
де удуртуп ажылдаан. Ук албан
чериңиң материал-техниктиг баа-
зазын быжыктырып, чаа контора,
гараж, ажылдакчыларыңга элээн
каш ийи аал чурттаар бажыңнарны
туттурган. Аныяк специалисте-
ринге мергежилниң аайы-биле

бот-өөредилге-биле дээди
ортумак эртемни чедип а
боттук дузаны көргүзүп чо
Чурттакчы чонну то
ле хандырып, чыжыргана
тооруу чыып дужаар план
таамал ажыр күүседип,
арга-арыг ыяш ажыл-агый
турган.

И.Ф.Каганович — Эр-
зун хүндүлүг чурттакчы.
Совединиң депутадыңга де-
рип, улусчу контроль коми-
кежигүнү болуп, улус чың-
га идепкейлиг кижип чора-
Эргим киживис Идамча-
рович Кагановичиниң чыры-
хевири бистиң чүректерин
ээз мөңгөде артар.

Оолдары, уй-
чоок төр

Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол,
Республиканың Чазак Тыва Республиканың Дээди Хурал
(парламентизиниң) депутады Шолбан Идамчапович Кыр-
оон ачавыс

Идамчап Федорович
КАГАНОВИЧНИН (Кыргыстың)

элекке мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын иле-
тур.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң)
таттары депутат Шолбан Идамчапович Кыргыска оон ачавыс

Идамчап Федорович
КАГАНОВИЧНИН (Кыргыстың)

элекке мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илереди-
тинмес чидиригн деңге үлежи тур.

Тыва Республиканың муниципалдыг району Эрзин кожуун
газының болгаш кожуунун Төлээлекчилер хуралы Тыва Респу-
бланың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутады Шолбан
чалович Кыргыска оон адазы, чаңгыс чер-чурттууус, күш-ажы
хоочуну

Идамчап Федорович
КАГАНОВИЧНИН (Кыргыстың)

хенертен мөчээниңге ханы кажыыдалды илергейлеп тур.

УЧЕБНЫЙ ЦЕНТР
СЕЛЬХОЗТЕХНИКУМА

оказывает услуги по ремонту легковых автомоби-
развал-схождение, шиномонтаж, ремонт подв-
ремонт двигателя, мелкий ремонт лакокрасоч-
покрытия. Заключаем договора с организац-
на ТО и ремонт автомобилей по безналичному
чету.

Обращаться ул. Дружба 2 «а»
учебные мастерские тел. 8 913 344 1135.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35,
хүлээп алышкын өрээли — 2-30-69, редакторнуң оралакчызы —
2-19-87, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: нитиелел-политиктиг килдиз—2-18-10, культура,
өөредилге, көдээ ажыл-агый килдизи — 2-03-88, чагаа — 2-17-09,
реклама килдизи — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77,
тел/факс (394-22) 2-17-94.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8460. Чагыр 19. Номери парламгаже дужааганы: график
езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263 Корр.сч.т № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуника-
адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика та-
биле эргели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккөн. Херчил-
дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» АА-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парламенттинг мате риалдарның авторларының бодалдары редак-
туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыңан саннары болгаш өске-даа факты
дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.